

vid. Stopil je pred Nikodema, prijel ga za ramena in govoril vanj vroče in hlastno:

«Ali veš, da si me bil vprašal za pomen, ko sem ti bil pravil o materi in hudičih tam? Nobeden ga ni videl, ne ti ne jaz. Ali ne — ti pomen vidiš, znotraj govoriš in razumeš, ti, ki si videl in spoznal, da ti je pamet vzelo?»

Bebec je strmel brezizrazno v mizarja.

«Aha, viš, vedel sem. Svetnik bi moral biti, ki si s človeškega trpljenja posnel ko smetano strnjeno zlo. Pa si bebec, v veži ješ, ne dajo ti plačila, šolarji mečejo kamenje za tabo in župan se vate zadira. Ali si ali nisi?» je zakričal v nemega tovariša, da se je ta stresel.

V tem hipu je Nikodem Šabeder spet videl Čerkeza, ki je stal razprostrtih rok, obraz brez mesa in kože, smrti podoba.

«Huk!» je bruhnulo iz njega, da je omahnil, se lovil z rokami po zraku, zdrknil na kolena; kri se mu je vlila iz ust. Parkrat ga je streslo, stegnil se je po tleh in obrnil oči. Tako je dal svoj odgovor. Tak pa je bil konec Nikodema Šabedra. Še spomina ni po njem.

KRIZA SODOBNE KULTURE

NIKOLAJ BERDJAJEV

I.

Nekdanjo razdelitev zgodovine v stari, srednji in novi vek bodo kmalu odpravili iz knjig. Moderna doba se približuje svojemu zaključku in začenja se nova, neznanana, ki še nima svojega imena. Pomaknili smo se iz običajnega zgodovinskega razvoja. Posebno je bilo to očito ob izbruhu svetovne vojne; po njej se ni dalo več vrniti k mirnemu buržujskemu življenju, kakor je bilo pred njo. Tok zgodovine se je izpremenil; postal je katastrofalen. Tak čas je vedno prag v novo zgodovinsko dobo. Bistroidci so zapazili že davno prej senco bližajočih se nevarnosti; prepoznali bi lahko njihove simptome v zunanjih oblikah mirnega in sijajnega, urejenega življenja. Dogodki se dolgo pripravljajo v duhovnem carstvu, preden stopijo na dan. Nekaj je bilo v neredu v duši modernega človeka, še preden so nastopili zgodovinski dogodki. Pazljivi motrilci duhovnega razvoja človeštva se ne bodo prav nič čudili, da se moderni svet razkrajā. Njegove stare preizkušene naprave se rušijo; podirajo se stvari, ki so se zdele trdne in postavljene za vekove. Nikjer ni trdne opore. Kakor da hodimo po ognjeniku,

ki lahko vsak trenotek izbruhne. Stari svet-Srednjo Evropo je zavzel Novi svet-Daljni zapad, Amerika in Daljni vzhod, Kitajska in Japonska, za nas tako skrivnostni in pošastni deželi. In celo sredi stare Evrope so vznikle divje elementarne sile, ki so razrvale vse temelje, na katerih je bila zgrajena stara kultura, še vsa prepojena z antiko. Slep je, kdor ne vidi, da je Evropa pred kulturno krizo zgodovinske važnosti, ki bo imela silen vpliv na brezštevilna bodoča stoletja. Bilo bi površno in otročje, misliti, da se da z zunanjimi sredstvi zaustaviti elementarni uničujoči proces, v katerem se ruši naš grešni svet. Da bi bila mogoča vrnitev v stare čase, kakor smo jih živeli pred vojno in pred revolucijo. Stopamo v kraljestvo neznanega in nedomačega. Vstopamo brez veselja in brez svetlih nad. Bodočnost je temna. Ne moremo več verovati v teorijo napredka, na kateri je slonelo vse 19. stoletje, teorijo, ki je oznanjala, da bo jutrišnji svet vedno lepši od današnjega, da bo bolj poln upov, kakor je bil minuli. Nasprotno, predajamo se veri, da nas vse najlepše in najboljše ne čaka v bodočnosti, ampak v večnosti; da je tudi to, kar je bilo v preteklem, le toliko lepo, kolikor je pač bilo prepojeno z večnostjo in z večnostnimi vrednotami.

Kakšen je zmisel te evropske krize, ki se je že davno začela na vseh koncih sveta in je sedaj dosegla svoj višek? Novi vek, ki je začel z dobo renesanse, se nagiba h koncu. Sedaj preživljamo zaklon renesanse. Po vseh kulturnih znakih, po umetnosti, po miselnosti in kreativnem delu smo že davno čutili, da gre ves svetovni vek v svoj konec. Kajti v vseh poskusih, najti nov način izražanja kreativne energije, so že tudi prvi znaki ugašanja renesanse. Isti proces, ki se je pojavil v višjih plasteh našega življenja, je prav tako začel tudi v najnižjih; videli smo ga v pojavih socialnega življenja. Kajti renesansa je primer celotne zaokrožene kulture, s posebnim stališčem napram življenju. Življenje človeka in naroda je popoln hierarhičen organizem, ki so v njem vsi deli v tesni zvezi. Tako odgovarjajo izkustvom v duhovnem svetu izkustva v najpreprostejšem tvarnem svetu in obratno. Konec renesanse pomenja konec cele moderne zgodovine in ne le izpremembo nekaterih zunanjih oblik, v katerih se je izražala naša kreativna energija. Konec renesanse je tudi konec humanizma, ki je vedno tvoril njeno duhovno podlago. Humanizem ni le oživil duha starih časov, ni bil le novi etični nauk, nova smer v znanosti in umetnosti, ampak tudi novo pojmovanje življenja; s tem je začel novi vek in s tem je bila tudi določena njegova smer; razgrnil je docela nove poglede na svet. In to življensko pojmovanje, ti novi pogledi so se sedaj preživeli. Humanistične

ideje so se popolnoma razcevele, a se tudi popolnoma usule. Vsa moderna zgodovina obstoja v razkrivanju in zanikanju načel, na katerih temelji. Humanistično pojmovanje življenja je izgubilo vso svojo svežost in je začelo razpadati. Nič več ne more vzbuditi tistega zanosa, v katerem je plamtela prva mladost humanizma. Razkrajajoča nasprotja in jedki kriticizem so pognali iz njegove sredine in ga podkopali. Omajana je vera v človeka in v njegovo prirojeno moč. Ta vera je bila gibalo moderne zgodovine; z vero je bila zastrupljena tudi moderna zgodovina. Svoboden napredek človeka je oslabil vero vase; z njim se je izgubilo tudi pravo pojmovanje človeškega dostojanstva. Tak je paradoksalen zaključek moderne zgodovine. Poudarjanje samega sebe je vedlo človeka v pogubo in ne v rešitev. Vstopil je v novi vek poln vere v samega sebe, v vsem je videl sad svojih moči; moči, ki so se mu zdele neizčrpne. Ob zaključku novega veka in na pragu v novo dobo ga vidimo omahujočega, brez vere v lastno moč, in v nevarnosti, da izgubi jedro individualnosti. Ni lepa ta podoba človekova ob zaključku novega veka. Kakšna tragična nesoglasja med začetkom in koncem. Koliko upov se je utrnilo. Globlji poznavalci duhovnosti se hočejo vrniti v srednji vek, tam nabrati pravih sokov za človeško življenje in najti pravo pojmovanje človeka. Živimo v dobi duhovnega propadanja in ne duhovnega dviga. Ne moremo ponoviti besed, ki jih je Ulrich Hutten izrekel ob zgodnji zarji novega veka: «Duhovi so se prebudili, kako lepo je življenje!» — Novi vek je hotel slaviti človeka, a se mu ni posrečilo. Humanizem ni izpolnil svojih obljub. Človek je utrujen in je pripravljen položiti svojo vero v razne vrste «kolektivnih» organizacij, kjer popolnoma utone individualnost. Nezmožen je prenašati svojo osamljenost in svojo zapuščenost.

II.

Renesansa je osvobodila človeško energijo, ki je pognala v novo kulturo in ustvarila novo zgodovino. Vsa kultura te dobe je bila preizkušnja človeške svobode. Novi človek si je hotel urediti svoje življenje brez višje pomoči, brez kakršnekoli božje sankcije. Odtrgal se je od verskega središča, okoli katerega se je kretal ves srednji vek. Želel je nadaljevati svojo pot neodvisno. Ob njenem začetku je mislil, da je čista človeška stran življenja sedaj prvič vidna. Še sedaj je marsikdo uverjen, da je humanizem ob početku modernega veka razkril človeka. Toda v sedanji dobi so stopila na dan vsa življenska nasprotstva in vsi njeni vzroki. Po njih pričenjamo spoznavati, da je humanistično povzdigovanje človeka bila usodna pomota, prevara in da so se prve kali člove-

škega propada že skrivale v prvem razmahu humanistične vere. Ko se je človek odmaknil od religioznega centra življenja, se je ločil tudi od globočin življenja in se obrnil k zunanji površini stvari. S tem, da je zavrgel duhovno osišče, je postal bolj in bolj površen. S tem, da je izgubil duhovno središče vsega bivanja, je izgubil tudi lastno duhovno središče. Ta decentralizacija človeškega bistva je vodila v razkroj njegove eksistenčne organske celote. Prenehal je biti duhovni organizem. Kot posledica so se stvorila nova nepravna središča na površini življenja. Proglasili so kot središča življenja podrejene organe človeškega življenja in njihove podrejene funkcije, ki nimajo nikake prave zveze s pravim središčem. In tako vstopa Evropejec utrujen in praznih rok v dvajseto stoletje, v katerem doseza humanizem svoj višek. Ne vé, v čem je zmisel življenja. Obsodil se je tako rekoč v ploskovito existenco; živi v dveh dimenzijah kot prebivalec zemeljske površine in ne vé, kaj je nad njim in kaj je pod njim. Jarka razlika je med začetkom in koncem humanistične dobe. Ob začetku je izbruh nove evropske moči pognal tudi človeško kreativno energijo v razmah. Morda nikdar prej ni človek čutil tako močnega kreativnega pogona kakor med renesanso. Takrat se je začelo njegovo svobodno umetniško življenje. Toda bil je še pri duhovnih vrelcih življenja; ni še prišel daleč na svoji poti iz globine k površini. Renesančni človek je bil notranje razcepljen. Pripadal je dvema svetovoma; v tem je razlaga njegovega bujnega in bogatega kreativnega življenja. Dandanes nam nikakor ni mogoče gledati v renesansi dobe, ki je poživila antiko in se obrnila v paganstvo. Renesansa je hranila v sebi premnoge krščanske elemente in srednjeveška načela. Celo tako značilen mož za 16. stoletje kot je Benvenuto Cellini, ki je živel v dobi pozne renesanse, ni bil le pagan, ampak tudi kristjan. Renesansa ni bila in tudi ni mogla biti popolnoma paganska. Renesančni ljudje so bili vsi prepojeni z duhom antike; iskali so v njej vir svobodne kreativne sile in ideal popolne zunanje forme; toda po svojem duhovnem ustroju niso pripadali staremu veku. V njih se je boril kristjan s paganom; v njih so se gnetla antična in srednjeveška načela. Njihov duh ni bil klasično jasen, niti v sebi zajet in zaokrožen; te lastnosti so se izgubile enkrat za vselej; njihova umetnost ni mogla ustvarjati zaokroženih, klasično idealnih in popolnih del. Duša kristjana je bila tako rekoč zastrupljena z zavestjo greha, z žejo odrešenja, in je bila docela obrnjena v drug svet. Stari klasični svet je prišel do istega zaključka. Krščanstvo je bilo moralno neizbežno in neizogibno; moralo je priti. Zgodovina pripušča poživiljanje, povratek v prvotno kreativno

dobo. Toda poživljanje ne pomeni, da bi oživila kreativna doba, ki se je v bistvu že preživela. Nekdanja načela, ki so poživljala poznejše dobe, so vedno delovala v zvezi s sodobnimi načeli; dela, ustvarjena na njihovi podlagi, so bila popolnoma različna od del, ustvarjenih v polni resnični antiki. Prav tako na primer tudi romantika 19. stoletja ni pomenila vrnitve v srednji vek. Srednjeveška načela, v katerih je zajemala romantika, so se prekvasila v srcu človeka, živečega v strašno zapletenem času. Posledica je bila nekaj popolnoma različnega od srednjega veka. Kakor tudi se je Friedrich Schlegel prizadeval, da bi si jih bil popolnoma priličil, je bil vendar povsem drugačen nego srednjeveški človek. Prav tako tudi renesančni ljudje niso bili prav nič podobni Grkom ali Rimljanom. Šli so skozi srednji vek; bili so krščeni in krsta ni mogel zabrisati povratek v antiko in površni paganizem. V krščanskem svetu paganizem nikoli ne more pronikniti globoko, ampak ostane vedno na površini. Lahko še bolj zamede evropsko dušo, toda ne more ji dati zaokrožene celote. Renesančni ljudje so bili notranje vse preveč zapleteni, da bi mogli biti dobri kristjani. Ta dvojnost in kalnost odseva v delih in življenju osrednje postave quattrocenta, Botticellija.

Prvi poganjki renesanse so se pojavili še v globinah srednjega veka; njihove korenine so bile krščanske. Srednjeveška duša — krščanska duša — se je prebudila in je pričela ustvarjati. To prebujenje je bilo že v 12. in 13. stoletju. Pojavilo se je v razcvitu svetništva, v velikem vzponu vseh duševnih zmožnosti človekovih. Spremljal ga je razcvit mistike in sholastične filozofije. Srednjeveška renesansa je ustvarila gotiko in nam podala primitiviste v slikarstvu. Italijanski razcvit je bil krščanski razcvit. Sv. Dominik in sv. Frančišek, Giovechino del Fiore in Tomaž Akvinski, Dante in Giotto, vsi ti sodijo prav za prav že v renesanso, v obnovo humanističnega duha, ki je bil tako soroden antičnemu. V srednjeveški in krščanski renesansi si je človek že ustvaril svoje kreativno stališče napram naravi, človeški misli, umetnosti in življenju na splošno. Zgodnja renesansa v Italiji, trecento, pomenja višek evropske zgodovine. Takrat je prebujenje človeka bilo prav za prav njegov odgovor na božje razodetje. Bil je nekak krščanski humanizem, porojen iz sv. Frančiška in Danteja. Toda veliki upi in obeti zgodnje renesanse se niso izpolnili. Marsikaj v njej je prišlo pred časom. Človeku je bilo namenjeno, da pojde skozi dobo velike razcepljenosti in nevere. Da spozna ne le svojo moč, ampak tudi svojo slabost.

Quattrocento je bila doba razcepa. Krščanska in paganska načela so divje trčila skupaj, in to je dalo vsemu svoj pečat. Razdvoje-

nost quattrocenta poočituje, kako nemogoča je čisto paganska regeneracija krščanskega sveta. Ta zabloda quattrocenta nosi vkljub vsemu pečat veličine. Oblikovno se nam zde dela iz cinquecenta, iz dobe velike rimske obnove, kot silno zaokrožena in uspela. Toda formalna popolnost in uspeh še nista resnično klasična. Izključeno je, da bi v krščanskem svetu vstalo karkoli resnično klasičnega in zaokroženega. Ni le golo naključje, da se je kreativna energija cinquecenta tako hitro izrodila in se preobličila v dušeči akademizem. Duhovno je dvojnost cinquecenta vodila v zanikanje, v ohromenje krščanske duše. Renesančni humanisti se niso ločili od Cerkve; niso se dvignili proti nji, ampak so postali religiozno hladni in mlačni. V upanju, da odkrijejo človeka, so usmerili pozornost proti temu svetu in se obrnili od onega. Izgubili so globino. Človek, ki so ga odkrili, človek novega veka, je bil brez vsake globine in je moral drseti preko življenske površine. In na tej površini mora pokazati svojo kreativno moč. Mnogo ustvari, toda se izčrpa in izgubi vero vase. Ni le slučajno, da so si ljudje 16. stoletja gradili veličino in oblast na podlagi strašnih zločinov. Humanizem je osvobodil človeško energijo, toda ni duhovno dvignil človeka. Nasprotno, popolnoma ga je upropastil v tem pogledu. To je bilo namenjeno že ob početku humanizma. Že ob početku novega veka opažamo, kako se človek trga iz duhovnih globin in kako zanikuje pravi zmisel življenja. Usoden prepad zeva med deli sv. Frančiška in Danteja ter deli 16. in 17. stoletja. Renesansa je ustvarila marsikaj velikega; prinesla je silno blagobit človeški kulturi; in vendar ni uspela. Pokazala je, da ni zmožna življenja. Propadla je zgodnja krščanska renesansa; prav tako tudi poznejša paganska renesansa. V zgodovini se vedno pojavlja tragično nesoglasje med kreativnim nagibom in pravim udejstvovanjem. Novi vek je priklical v življenje stvari, docela različne od onih, o katerih so sanjali prvi humanisti in stvaritelji renesanse. Ali bi si mogli predstavljati, da bo njihovo občutje življenja, njihovi življenski nazori, njihovo trganje iz globin in srednjeveških centrov duha, njihova stvariteljska prizadevanja privedla v devetnajsto stoletje, v stoletje strojev, materializma in usahle duhovne energije? Leonardo, morda največji umetnik sveta, je odgovoren za to, da se je naše življenje okrenilo iz duhovnosti v materializem, da je stroj prišel do take oblasti; da je bila človeška duša potisnjena v ozadje, da je bila oropana vse svoje pomembnosti. Ni vedel, čemu pripravlja pot. Renesančni duhovni temelji so bili taki, da so morali biti neizogibno podkopani preje ali pozneje. Renesansa je osvobodila

kreativno silo človeka. V tem je njena koristnost. Toda bila je tudi renesansa, ki je človeku zgradila pot do duhovnih virov življenja. Zanikala je duhovnega človeka, ki je edini mogel biti stvaritelj, in je poklicala v življenje neduhovnega človeka, ki je suženj potrebe. Zmaga zadnjega nad prvim je povzročila, da so pod konec renesanse usahnili viri človeške kreativne moči; da se je humanizem začel razkrajati v samem sebi.

Renesansa je bila velika doba svobodno tekmujočih človeških zmožnosti. Človek si je domišljal, da v umetnosti lahko doseže polnost življenja. Obrnil se je k naravi, ki jo je srednji vek obsojal kot prepojeno z grehom, in je v njej skušal najti vir življenja in ustvarjanja. Najprej je gledal naravo poživljeno in poduhovljeno. Izbrisal je iz nje prokletstvo. Niso ga strašili demoni, ki se jih je srednjeveški človek tako bal. Nevede se je bližal vrtincu naravnega življenja; toda notranje ni rasel tako, da bi mogel biti eno z naravo. Uklonil se je duhovno njenemu materializmu, toda njegova duša se ni zlila z njeno. Renesansa je hranila v sebi vse kali smrti, kajti že v temeljih humanizma so bila tudi vsa njegova razkrajajoča nasprotstva. Povzdignila je človeka, mu dodelila silno moč, toda istočasno ga je smatrala tudi kot omejeno in odvisno bitje, ki ne pozna duhovne svobode. Humanizem je sicer v nekaterih ozirih povzdignil človeka, a mu je obenem tudi vzel njegovo bogupodobnost in ga podvrgel zakonom potrebe. Renesansa, zgrajena na temeljih humanizma, je razkrila kreativno silo človeka, toda ga je smatrala kot neduhovno bitje. Neduhovni človek ne pozna neizčrpnega vira kreativne moči, iz katerega bi zajemal, in se je zato moral posušiti in ostati na površini življenja. To se je pokazalo posebno jasno v zaklonu novega veka, ki je tudi zaklon renesanse: spremljalo ga je samo zanikanje humanizma, praznота površnega življenja, ki je izgubilo svoje osišče, in smrt kreativne energije. Razmah kreativnih sil ni mogel trajati vedno. Že v devetnajstem stoletju se je bližal koncu; ubožstvo, težave in življenska utrujenost so bolj in bolj očite. Osnovna nasprotja humanizma so se zarezala še globlje in se pokazujejo vse bolj jasno v teku moderne zgodovine. Potisnila so humanizem na mesto, ki je popolnoma različno od prvotnega. Humanizem L. Feuerbacha in Avgusta Comtea, teh apostolov vere v človečanstvo, ima kaj malo skupnega z renesančnim humanizmom. Zabloda je še vse globlja. Humanizem že davno nima več svoje zaloge kreativnih sil; duhovna katastrofa je blizu. Srednji vek je čuval kreativne človeške zmožnosti; le tako so mogle vzcveteti za časa renesanse. Človek je vstopil v renesanso z nauki in skušnjami srednjega veka. Vse, kar je resnično velikega v rene-

sansi, je v tesni zvezi s krščanskim srednjim vekom. Danes vstopa človek v neznano dobo z nauki in skušnjami novega veka. Ne vstopa v to dobo poln moči in mladosti kot ob razcvitu renesanse, ampak izčrpan, utrujen, slaboten, neveren in nesrečen. Dobro bi bilo, da to resno razmislimo. (Konec prihodnjič.)

S I M S O N O V A M O L I T E V

F R A N E L L E R

Sem jaz še Simson — slep, v igó pritr, vseh Filisteji krnjava igrača?
Ta moja dlan, prej ščit judejskih brd, kolesa mlinska v gluho noč obrača.

O, da me ukanila je spolzna kača za milost višnjega neba... zdaj vem, kako z izdajstvom se mu bednim plača, kdor sam izdal se v robstvo je strastem.

Gospod, kaj je brez dna osvete srd?
Iz dna ponižanj, iz mrakov in mrazov, o, daj, da vzpolje spet mi Tvoja moč!

Ukreši dan mi iz noči tisoč, en hip ko blisk in za tisoč porazov zmagalec najdem izpod jarma v smrt.

Z G O D B A O V R L E M B R A H M A N U

V O L T A I R E — P R E V E L K. D.

Na svojih potovanjih sem spoznal starega brahmana, sila modrega moža, polnega duhovitosti in zelo učenega; vrhu tega je bil še bogat in prav zato še modrejši: zakaj, ker ni ničesar pogrešal, mu ni bilo treba nikogar varati. Gospodinjala mu je prav dobro trojica lepih žená, ki so se trudile, da bi mu ugajale; in kadar se ni zabaval s svojimi ženami, se je posvečal filozofiji.

Blizu njegove hiše, ki je bila lepa, bogato okrašena in obdana od prijetnih vrtov, je prebivala stara pobožna Indijka, bedasta in prav revna.

Nekega dne mi je dejal brahman: «Želel bi, da nisem bil rojen». Vprašal sem ga, zakaj. Odvrnil mi je: «Štirideset let se učim, to je štirideset izgubljenih let; druge poučujem, a sam ničesar ne

palač in cerkva, kupol in stolpov. Silna obla se je dvignila nad nje in bila kot vesel balonček pod širokim obokom, balonček, ki ob pozni uri sveti razposajeni družbi.

Golja in Neva sta tedaj oddala svoja spenjena konja, sedla v gondolo in se v tišini polnočne ure odpeljala proti lagunskemu mestu. Bila sta utrujena od dolge poti, zato je bila mesečna noč toliko tišja vse okrog njiju. (Dalje prihodnjič.)

KRIZA SODOBNE KULTURE

NIKOLAJ BERDJAJEV

III.

(Konec.)

Prvi, najbogatejši in najbujnejši cvet humanizma se je razbohotil v renesansi. Vse, kar je kreativnega v dobi humanizma, se je uveljavilo v duhovnosti renesanse in se lahko imenuje renesansa. Med tem prvim razcvitom se je humanizem povrnil k večnemu viru človeške tvornosti, k antiki. Še sedaj ne moremo verjeti, da izvira vsa kreativnost humanizma v dobi renesanse iz paganskih virov, iz povratka k paganskim virom sredi krščanskega sveta. Tako gledanje je površno in varljivo. Čeprav je bil humanizem prežet z duhovnostjo starih časov, je bil vendarle po svojem bistvu nov pojav moderne, a ne stare zgodovine. Temelji te ustvarjajoče energije so bili v katolicizmu. In vsa velika evropska kultura z latinsko vred je v svojih koreninah krščanska, katoliška kultura. Njene kali so v krščanstvu. Katolicizem sam je bil prežet z duhovnostjo starih časov; prevzel je staro kulturo in jo predelal. Tekom vsega srednjega veka je stara kultura tlela v katolicizmu in katolicizem jo je predal modernim časom. Samo na podlagi tega dejstva je moderni svet mogel sprejeti renesanso. Renesansa ni bila naperjena proti katolicizmu kot reformacija. V katolicizmu vidimo koncentracijo vse človeške tvornosti. Razodel se je v vsej svoji sili za časa razcvita papeštva, saj je katolicizem ustvaril vso veliko kulturo srednjega veka. V tem se je katoliška cerkev vedno razlikovala od pravoslavne. Katolicizem ni samo utiral poti v raj; ustvaril je tudi lepoto in slavo na zemlji. V tem je velika skrivnost, da je njegovo večno stremljenje v nebo in večno življenje že na tem svetu razsipalo lepoto in moč. Asketstvo srednjeveškega katolicizma je bila najlepša priprava ustvarjajoče dobe. Ohranilo in okrepilo je kreativno silo človeka. Bilo je njegova velika šola, v kateri se je njegov duh bodril in bistril. Moderni Evropejec je živel od tega,

kar je pridobil v tej šoli; za vse dolguje svojo hvalo krščanstvu. Ni mogel vedeti in tudi ni vedel, kako ustvariti novo duhovno šolo, v kateri bi podkrepil in uméiril svojo dušo. Zapravil je svoje moči in se izčrpal. In če je duhovno še pri življenju, se ima zahvaliti edino le krščanskim načelom v svoji duši. Kajti krščanstvo živi v njem, čeprav popolnoma predrugačeno. In krščanstvo ga je obvarovalo pred propastjo.

Ob začetku je bil humanizem soroden krščanstvu; svojo moč je črpal iz dveh virov, iz antike in iz krščanstva. Rastel je v lepoti in moči, le dokler se je tesno naslanjal na krščanstvo. V začetku humanizem ni proglasil človeka brez Boga in proti Bogu. Ni bil tak humanizem Pierra de Mirandola in premnogih filozofov iz renesančne dobe. Toda kali odpadništva so bile skrite v humanizmu in iz njih je pognal moderni humanizem, kojega zadnji sad je zanikanje človeka. Le humanizem, ki temelji na krščanstvu, daje človeku moč in ustvarja lepoto. Samo ta je v zvezi z antiko. Toda humanizem, ki se odtrga od krščanstva, se končno odtrga tudi od antike. Upropasti človeka na dveh poljih: podere mu njegove antične in krščanske temelje. To je zlasti očito v zadnjem sadu, ki ga je obrodil humanizem. Svete vezi kulture so prepletene s tisočeriimi svetimi vezmi krščanske Cerkve; ločitev od teh tradicij vede neizogibno v propast kulture, v njen razkroj. Tako je ugašanje renesanse v moderni zgodovini, propadanje kreativne energije le posledica ločitve od duha starih časov in od krščanstva. In vse poživljanje, ki se je pokazalo tu in tam, je bilo vselej le na podlagi vrnitve h krščanstvu in k duhu starih časov. Novi Evropejec ima dve možnosti: ali živi po načelih starih časov in srednjega veka, ali pa se izčrpa in propade. Razcep renesanse in notranji zlom modernega človeka sta glavni točki moderne zgodovine. Notranje razkrajanje humanizma se širi bolj in bolj; samozadovoljstvo človeka brez Boga in proti Bogu, zanikanje božje podobnosti je vodilo neizogibno v razkroj in zanikanje človeka samega; s tem, da je postavil paganstvo na mesto krščanstva, je razrušil in zanikal duha antike. Antika in krščanstvo sta izobličila podobo človeka, podobo njegovega telesa in duha. Moderni humanizem se je sam ločil od krščanstva; s tem se je ločil tudi od antike in skalil človeški ideal.

Reformacija je bila eden zaključkov v razvoju, ki ga je začela renesansa. Tudi ta je vstala iz humanističnega gibanja; človek novega veka se je uprl. Toda reformacija je tudi slonela na narodnih posebnostih in lastnostih in je bila kot taka docela različna od renesanse. Vznikla je iz temperamenta nemške rase, severnega naroda, živečega pod mrzlim solncem brez velikih plastičnih in

umetniških darov, toda s samolastno globino duha. Renesansa ni bila upor ali prosved; pomenila je razmah kreativnosti; v tem je njena lepota in njen večni pomen. Nasprotno pa je bila reformacija bolj upor in prosved, kakor pa kreativno religiozni dogodek. Bila je naperjena proti religiozni tradiciji. Njen kreativni element je bil nemški misticizem, resnično velika duhovna pojava, in ne reformacija sama, ki iz religioznega stališča ni obrodila sadov, kakršnih so pričakovali od nje. V začetku je reformacija vsebovala marsikake katoliške elemente; saj je vznikla prav za prav iz srednjeveškega katolicizma. Luter je bil katoliški menih, ki se je uprl katolicizmu; katoliška kri je zavrela po njegovih žilah. Vse kar je globokega in resnično religioznega v reformaciji so večne resnice krščanstva; zahtevala je izčiščenje, poživljenje in okrepitev katolicizma. Luter je poznal eno stvar, prepojeno z večnostjo: žejo po duhovni svobodi. Toda v svojem zanikanju je šel predaleč. Upor in prosved reformacije sta sprožila v zgodovini val, ki je privedel s seboj prosvitljeno dobo, racionalizem, revolucijo, novi pozitivizem, socializem in anarhizem.

Doba prosvitljenstva v 18. stoletju je pomenila še nadaljnji razvoj renesanse; humanistično poudarjanje samega sebe. Toda v dobi prosvitljenstva ugasne kreativni duh in izgine renesansa. Racionalizem 18. stoletja je pojav, ki je zelo različen od kreativne renesančne dobe, toda organsko je bil z njo v zvezi. Prosvitljena doba je pomenila notranjo pokoro za greh izdaje božjih virov človeštva. Da vzamemo zgovornejši primer; bolognska šola je bila pokora za Michelangela in Rafaela; pomenila je ugašanje duha, ki je plamtel skozi vse šestnajsto stoletje. Kreativni duh se je izčrpal. Savonarola je svarilo za pogrešne smeri renesanse. Njena kreativna energija je izgubila vire, ki so jo hranili; zato se je tudi izvilo iz nje divje neukrotljivo gibanje, ki ni moglo obroditi tako plemenitih sadov. Francoska revolucija, pozitivizem in socializem devetnajstega stoletja, vse to so rezultat humanizma iz renesančne dobe. Vse to je presnavljanje humanizma.

IV.

Tekom vse renesanse opažamo silno preobilico energije. Obrodila je lepe sadove in je nato počasi propadala v vsem novem veku. Človek se je imel zahvaliti za to preobilje energije srednjeveškemu asketizmu. Toda moderni človek se je izkazoval nehvaležnega duhu, ki mu je dal moč. Zato je bil obsojen, da izgubi drugo za drugo vse humanistične iluzije in da se zruši v samem sebi na višku zgodovine.

Vse nas potrjuje v misli, da je historični razvoj človeka prav za prav le preizkušnja človeške duše, priprava za neko drugo življenje. In vsi zaključki zgodovine se nam kažejo kot velike zablode. Renesansa ni uspela, reformacija ni uspela, prosvitljena doba ni uspela, revolucija, ki se je iztočila iz prosvitljenstva, ni uspela; vsi prividi so se razgubili; tudi socializem je obsojen v propast.

Kadarkoli si je človek v zgodovini sam zastavil cilj, ni nikoli uspel. Toda ves čas je popolnoma nezavestno rastlo silno blagostanje. Renesansa ni uspela; ni se ji posrečilo, da bi dosegla polnost in zaokroženost zemeljske lepote in zemeljske radosti potom poživljenja duha antike. Toda celo ti pogrški nosijo pečat nesmrtna lepote. Taki so pogrški dvostranskega quattrocenta. Čim bolj se Evropejec oddaljuje od tega centra, tem bolj usiha njegova kreativna energija. Trenutki, ob katerih je dosegal nenadne vrhunce, so tudi trenutki, ko se je vračal k srednjeveškim idejam, h krščanskim virom. Na primer: romantika ob začetku devetnajstega stoletja in nova romantika in simbolizem ob koncu devetnajstega stoletja.

Marsikaj nas navaja k misli, da bo mogoče iznova poživiti kreativne sile človekove, dvigniti njegove ideale, le če se zopet vrnemo v dobo duhovne askeze. Samo ta doba, ki bi se vrnila k duhovnim virom, bi zopet združila vse sile človekove in otela njegovo bistvo popolne propasti. Na to stališče moramo priti na višku moderne zgodovine, sedaj, ko smo iznova v nevarnosti, da nam zli duhovi izpačijo vsa naša prizadevanja. Prazno je upanje, da bi prišli do nove renesanse sedaj, ko so nam pošle vse duhovne moči, ko se je naša pot izgubila v življenski gluhi samoti, ko je mrknil, zatopil človeški ideal.

Če bi iskali primera današnji dobi, bi se morali obrniti ne k renesansi, ampak tja do temnih začetkov srednjega veka. Pred nami so stoletja barbarstva in askeze; šele nato bomo uzrli zarjo nove neznane renesanse. Toda v tem življenju je vse tako izčrpano, da se bodo nove zbudjene kreativne sile človekove morda okrenile v docela drug svet.

Moč neduhovnega človeka je omejena. Njegovo samozadovoljstvo vodi v propast, kajti on zanikuje vire življenja. Neduhovni človek, ločen od duhovnega, si je ustvaril varljivo videzno eksistenco; zrastel je v sužnja fantastičnega blagostanja. Smatrati moramo kot življenski zakon, da človek le takrat ustvarja dela resnične lepote, kadar iz tega omejenega sveta veruje v neko drugo življenje, ki je večno in ki ne pozna ne meja ne vezi. Če obrne vso svojo pažnjo na to končno minljivo življenje, s tem

naposled podkoplje vso svojo kreativno energijo, postati mora samozadovoljen, plitek in površen. Samo duhovni človek more biti resničen stvaritelj, samo tisti, čigar korenine so pognale v brezkončno večno življenje. Toda humanizem je zanikal duhovnega človeka; postavil je čas nad večnost in dal najvišjo oblast neduhovnemu na omejenem prostoru te zemlje. In tako je bil nenadoma domišljavi neduhovni človek brez varstva pred naravnimi elementi in duhovi, ki ga obkrožajo. On ne more čuvati človeškega ideala; ta namreč zahteva duhovnega človeka. Ni nam mogoče zamisliti pravega individualnega življenja brez nekaterih religiozno asketskih momentov, ki omejujejo, tesné in podrejajo nižje višjemu. Moderna zgodovina sloni na zmoti, da je možen ploden razvoj posameznika brez vsakršnih asketskih momentov. Moderna zgodovina, ki je pognala iz renesanse, je razvila individualizem. Toda individualizem se je izkazal kot razkroj individua in propad osebnosti. Sedaj prisostvujemo muke polni agoniji individualizma, ki je popolnoma brez vsake duhovne podlage; individualizem je razbičal človeško individualnost, oropal osebnost stalnosti in zaokroženosti in vse zapravlil. Tak je zakon življenja: človeški individuum je močen, razcvitajoč se in pomemben le, dokler je v zvezi z nadindividualnimi in nadčloveškimi vrednotami in kadar se jim podredi. Človeški individuum je slaboten, prazen in se začne kmalu sušiti, kadar zanikuje. Individualizem sam odmika cilj, proti kateremu stremi vsa človeška volja individua. Tako ga napravi brez cilja. Napačni humanizem je privedel človeka do te praznote. Izpremenil je človeško dušo v puščavo. Humanizem je proglasil velik študij, dal veliko témo: Človek. Tragični doznatki moderne zgodovine so razodetje te téme. Ne smemo gledati te zablode humanizma kot izgubo ali zlo. Tako stališče bi bilo reakcionarno. Treba je, da gre človek skozi periodo svobode, da more res svobodno izbirati svojega Boga. Tak je pravi pomen humanizma.

V.

Izpremembe humanizma, ki so se vršile v drugi polovici 19. stoletja in ob začetku 20. pomenjajo popoln zaklon renesanse, popoln razkroj kreativne energije. Ni več sledu o njenem duhu; povračajo se h krščanskim virom življenja vsi, ki so duhovno še živi. Paganske tendence današnje dobe so plitke in prazno je vsako iskanje duha starih časov. Prekultivirani človek gre danes ne skozi čas renesanse, ampak skozi čas dekadence. Dekadenca pa je eden končnih pojavov renesanse. Povzpenjamo se na najvišji vrh kulture, utrujeni, zlomljeni, globoko sklonjeni pod pezo zgo-

dovine, ki je postala preveč zapletena. Človek ne prenaša samote, v katero ga je postavila humanistična doba. V nadomestilo išče novih duhovnih pobud; ustvarja lažno cerkev. Zahteva skrajno socializacijo vseh umstvenih zmožnosti, kar je le reakcija proti temu osamljenju. Atomi, ki nimajo nikake notranje zveze, se hočejo zliti na zunaj. Če vzamemo ekstremni socializem s filozofske strani, vidimo, da je le odgovarjajoče nasprotje skrajnega individualizma, atomizacije človeške družbe. Človeški individualizem, ki je prevladoval v renesančni dobi, je koreninil globoko v duhovnih organskih plasteh. Ni bil odločen od vsega in osamljen. Lahko je prosto in bogato ustvarjal, ker je stal na trdni duhovni podlagi. Ni še socializiral življenja zato, da bi potešil svojo duhovno in materialno žejo.

Socializem kot religija pomenja neizogibni konec renesanse; propadel je človeški individualizem, ki je dosegel take višine za časa renesanse. Skrajni individualizem in skrajni socializem sta edini dve obliki, v katerih se lahko izpremeni renesansa. V obeh propade človeški individualizem, podoba človeka obledi. Abstraktni humanizem, ki se je odtrgal od božjih temeljev življenja, ki je edina duhovna resničnost, je moral vesti v propast človeka, v uničenje podobe človeka. Kot vsako drugo realnost lahko smatramo podobo človeka kot nekaj duhovno konkretnega in enotnega, kot nekaj, kar veže in druží vso človeško raznoličnost; na drugo stran pa se človeška podoba gubi v samoti, v abstrakcijah. V razvoju moderne zgodovine je človek šel iz duhovne resničnosti, kjer so bili še vsi deli v medsebojni zvezi, v nekako abstraktno razsulo, v katerem je postal osameli atom. S tem, da jo je konkretno zamenil z abstraktnim, je moderni človek upal najti svobodo; upal je, da tako podari svojo individualnost in zadobi kreativno silo. Želel je biti prost; obrnil je hrbet božji milosti, ki je poživila človeštvo in ga podpirala duhovno. Humanizem je zanikal božjo milost, se je odtrgal od nje. Toda le življenje, ki ga je duh blagoslovil, more biti resnično. Iz teh tal so pognali vsi varljivi prividi človeka.

Kar se zdi človeku kot svoboda, kot pridobitev individualnosti, je v resnici usužnjenje njegovega duhovnega jaza, pomenja propast osebnosti. To je pokazala kriza, do katere je prišla človeška zgodovina. Humanizem smatra človeka ne za del, ki je z drugimi duhovno vezan, ampak kot abstrakcijo, kot atom narave, ki je sam v sebi zaokrožen. To ob začetku ni bilo popolnoma jasno; toda pozneje je postajalo bolj in bolj očito. Ta tendenca je morala voditi do skrajne individualizacije in do skrajnega socializma, ki sta le dve različni obliki atomizacije. V njih se je zdrobila skupnost in individualnost.

Oba moderna miselna vidca, Friedrich Nietzsche in Karl Marx, sta kakor je le geniju mogoče, natančno označila obe obliki negacije in razkroja človeštva. Nietzsche nam pokazuje, kako se humanizem podkopuje in razkraja individualno, Marx pa, kako se razkraja kolektivno. Abstraktni individualizem in abstraktni kolektivizem sta imela iste korenine; človek se je odtrgal od božanskih virov življenja; je zapustil konkretnost. Nietzsche je cvet in žrtev humanizma novega veka; pokoriti se mora za njegove grehe. V usodi Nietzscheja se humanizem pretvori v svoje lastno nasprotje. Nietzsche smatra človeka za propalega in grdega. Hoče ga prečistiti, hoče se povzpeti k nadčloveku. Etični nauk Nietzschejev odreka vsako ceno človeški osebnosti; oznanja krutost napram človeku prav zaradi nadčloveka. V Nietzschejevem nauku je nadčlovek stopil na mesto izgubljenega Boga. Ne more in tudi neče se zadovoljiti s tem, kar je čisto človeško. Človeški ideal utone v njegovem nadčloveškem individualizmu. Prav tako utone tudi v nadčloveškem Marxovem kolektivizmu. Duhovno je Marx izšel iz humanistične Feuerbachove religije. Toda tudi v njem se humanizem, sicer na drugačen način, preobrača v svoje nasprotje. Marx smatra človeški individualizem kot dediščino starega meščanskega sveta in zahteva, da se popolnoma podredi kolektivizmu. Njegov etični nauk ne prepušča, da bi imela človeška osebnost svojo vrednost. Zapustil je humanitarne steze in oznanja krutost napram človeku, in sicer radi kolektivizma, radi socialističnega Zukunftsstaata, ki pride. Pri Marxu stopa kolektivizem na mesto Boga. Tudi on se ne more in se noče omejiti na to, kar je človeško. Njegov kolektivizem ima v resnici nekaj nečloveškega, nekaj nadčloveškega. Tudi tu človeška osebnost izgine. Človeški ideal obledi, njegov kolektivizem ne prepušča človeške individualnosti, ki neprenehoma raste notranje, individualnosti, ki jo je priznal in proslavil humanizem Goetheja in Herderja. Marx je prav tako zakoniti otrok moderne zgodovine kakor Nietzsche. Pri prvem in pri drugem vidimo jasno, da je renesansa pri koncu, toda za vsakega različno. Nietzsche se obrača proti renesansi, rad bi občutil njeno kreativno silo; toda bil je popolnoma na drugem življenskem polju, odkoder ni vrnitve. Marx se je docela obrnil od renesanse, ki je pomenila zanj del meščanskega sveta. Hrepeni v novo carstvo, ki bo pa v njem vsako duhovno preobilje nemogoče.

Niti delo Nietzscheja niti delo Marxa ne pomenja zmage človeštva. Pokazala sta le človeku njegove iluzije. Za njima je kakršenkoli sentimentalni humanizem postal nemogoč. Prav tako nemogoč kakor vsako slepljenje s humanističnimi ideali, ali s

prvotno vero v humanizem. Isto zanikanje najdemo v Maxu Stirnerju, ki je tudi zadal težke udarce humanizmu. Človeško carstvo — ki je sredi med duhom in naravo —, carstvo samozadovoljnega humanizma razpada v kosce. Vidimo že njegov konec. Prestopili smo meje človeka. Nemogoče je najti trdna tla v čisto človeškem. Istočasno propada renesansa, ki je bila pozorišče energije tega srednjega človeškega carstva, renesansa, ki je skušala ustvariti človeško življenje lepo, veselo in popolno. Moderna zgodovina je razbila to carstvo. Razširjenje in razpad tega humanističnega carstva, njegova demokratizacija je jasno ponazorila vse njegovo bistvo. Kreativni humanizem obstaja lahko le v izbranem delu človeške družbe. Taki so bili pogoji v dobi renesanse. Prosvitljena doba in revolucija sta začeli proces nivelizacije v humanističnem carstvu in sta povzročili njegov notranji razkroj. Renesansa je temeljila na neenakosti in le na tej podlagi je bila mogoča. Žeja po enakosti, ki tako peče modernega človeka, pomenja konec renesanse. V tem je izprememba socialnega življenja.

(Z avtorjevim dovoljenjem prevel E m p e.)

V L A K

POVEST Z MEDIGRO. — BRATKO KREFT

Večer. Električne luči. Vagoni. Lokomotive. Ljudje. — Vlak pred odhodom. Lokomotiva diše, diše napeto, kakor da že težko čaka na odhod. — V zadnjem trenutku še priteče mlad potnik s kovčegom. Mlad, lepo oblečen človek. — Sneži. Nalahno se na stopnicah otepa. Nato vstopi v II. razred. Prazno, pusto. Le iz zadnjega vagona sem se sliši petje, krohot, vesel smeh. Fantje se vračajo domov. Odslužili so vojake. Človek odpre vrata, odgrne zastor. V kotu ob oknu sloni črna oblečena potnica. Mlada dama.

«Dovolite?»

«Prosim...»

V očeh črna oblečene dame je zaigral vesel, hvaležen smehlaj. In gospod odloži kovčeg, zimsko suknjo ter sede.

«Se vozite daleč?»

«Daleč», odgovori ona.

«Tudi jaz. V Beograd.»

Zunaj žvižgi, trobenta in vlak se začne pomikati. Kolesa polze po vlažnih tračnicah, lokomotiva hrka.